

Mihad Mujanović, *I zemlja se potrese: odjek zemljotresa u Skoplju 1963. godine i Bosanskoj krajini 1969. godine*, Udruženje za modernu historiju, Sarajevo, 2019.
(Boris Mosković*)

Prošle godine je sarajevsko Udruženje za modernu historiju objavilo bosanski prevod magistarskog rada mladog historičara Mihada Mujanovića koji živi i radi u Češkoj. Rad je odbranjen već 2010. godine na Filozofskom fakultetu Karlovog univerziteta u Pragu i njegov veći deo je objavljen na stranicama uglednog stručnog časopisa *Slovanský přehled*. Autor je u njemu na veoma detaljan i precizan način obradio temu konkretnih posledica zemljotresa do kojih je došlo u Skoplju u julu 1963. godine i u Bosanskoj krajini u oktobru 1969. Time je uspeo da dokaže da i na univerzitetima i naučnim ustanovama u centralnom delu Evrope postoji ne samo interesovanje, nego i odgovarajuće mogućnosti za ozbiljno istraživanje moderne jugoslovenske istorije. Tekst M. Mujanovića, uz sve to, pokazuje i da rezultati takvog istraživanja donose, osim niza zanimljivih podataka, i krupna saznanja o jugoslovenskim političkim, društvenim i ekonomskim prilikama u razdoblju socijalizma. Tekstovi čeških naučnika retko kad su objavljivani na jezicima nekog od naroda bivše Jugoslavije.¹ Zato treba svakako pozdraviti već samu odluku sarajevskog izdavača da i ovdašnjim čitaocima pruži priliku da upoznaju bar mali deo intenzivnog rada „češke balkanističke škole“.

U uvodu svog rada M. Mujanović predstavlja glavne tačke svog istraživanja, npr. sami izbor pomalo neobične ali posve originalne teme, korištene izvore kao i način njihovog obrađivanja. U tom kontekstu navodi podatak da je pregledao čak 12.000 dokumenata koji se nalaze u Arhivu Jugoslavije (AJ) kao i brojna izdanja tadašnje dnevne štampe — tu je posebno, i sasvim logično, najviše pažnje posvetio tekstovima objavljenim na stranicama tada najuglednijeg lista *Borba*.

* Masarikov institut i Arhiv Češke akademije nauka, e-mail: boris.moskovic@seznam.cz.

¹ Vidi retke slučajeve: Ondřej Vojtěchovský, *Iz Praga protiv Tita! Jugoslavenska informirovska emigracija u Čehoslovačkoj*, Srednja Europa, Zagreb, 2016; Filip Tesař, *Etnički konflikti. Na Balkanu i ne samo tu*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2019; František Šístek, *Narativi o identitetu: zabrane studije o crnogorskoj istoriji*, Matica crnogorska, Podgorica, 2015.

Sve to čini Mujanovićevu knjigu serioznim naučnim delom koje ima i više nego odgovarajuću heurističku podlogu, koja čini glavnu prednost njegovog napornog istraživanja. Baš na ovom mestu treba ipak navesti i jednu manju zamerku. Autor nije iskoristio priliku koju pruža vremenska distanca i tako je propustio mogućnost da u nekim tačkama svog istraživanja (makar u uvodnom delu knjige) izvrši bitnije ili čak neophodne aktualizacije. To se pre svega tiče autorovog opširnog komentara u kojem analizira dosadašnja istraživanja jugoslovenske istorije, tj. korištenu literaturu, objavljene izvore i dokumente. Od trenutka kada je završen rad na rukopisu do njegovog objavljivanja prošla je ipak skoro jedna decenija. Za to vreme su objavljeni mnogi radovi koji su na razne načine vezani upravo za proučavani period 60-ih godina. Iako tu Mujanovićevu odluku treba poštovati — novije radove iz tog područja nije dodatno naveo ni komentarisao, jer ih jednostavno nije ni koristio u daljem tekstu — sigurno ne bi delovalo suvišno da se ta činjenica ipak eksplicitno navede i objasni.

Rad M. Mujanovića je u prvom redu sveobuhvatna analiza naknadnih događaja, izvršenih akcija i ukupnih reakcija na spomenuta dva zemljotresa. Autor prvo detaljno opisuje prve dane i sedmice nakon zemljotresa u Skoplju do kojeg je došlo u jutarnjim satima 29. jula 1963. godine. U tom delu teksta pažnja je najviše posvećena prikazima brzih i energičnih postupaka tadašnjih republičkih i saveznih organa (predsednik Josip Broz Tito je glavni grad Makedonije posećio već naredni dan). Mujanović pokazuje da je, bez obzira na neke nepromišljene korake ili razne materijalne poteškoće, jugoslovenski vrh ipak pokazao dovoljno odlučnosti, optimizma i nepokolebljivosti da što pre obnovi normalan život u makedonskoj prestonici. U tom naporu je mogao da se osloni u prvom redu na političku saglasnost ostalih republičkih elita, kao i na spontanu a kasnije i dobro organizovanu solidarnost ostalih jugoslovenskih naroda. Tu je Mujanović uspeo da sakupi dragocene podatke o konkretnim primerima pomoći iz ostalih delova zajedničke države i time da pruži sliku „bratstva i jedinstva“ kao jednog živog, iskrenog i samoinicijativnog fenomena, koji je tada još uvek značio mnogo više od političke i sasvim ispražnjene parole. Navodi i primere — svaka od republika je bila zadužena za obnovu jednog dela Skoplja, u izgradnji novih naselja su učestvovali stručnjaci iz cele zemlje, u glavni grad Makedonije su stigle stotine mladih ljudi na radne akcije. Autor ne ističe niz tih zanimljivih podataka da bi istodobno naivno ili čak namerno idealizovao unutrašnje prilike u jugoslovenskoj zajednici. Jer Mujanović posvećuje isto tako pažnju i suzdržanim reakcijama na zemljotres. Takve je bilo moguće npr. primetiti od strane nekih slovenskih firmi. Iako Mujanović ne objašnjava razloge za tu pojavu, kao jedan od motiva navodi opreznost i strah mnogih slovenskih preduzeća zbog mogućih komplikacija do kojih bi moglo doći u slučaju da Skoplju pruže brzu i nepovratnu materijalnu i finansijsku pomoć.

Mujanovićev rad je značajan ne samo zbog niza statističkih podataka i obima informacija o raznim aspektima obnove glavnog grada

Makedonije već i zbog toga što prati i neke manje upadljive ali ipak veoma važne i indikativne činjenice o stanju tadašnjeg jugoslovenskog društva. Autor opisuje na koji je način zemljotres pokazao nivo etnoreligijskih odnosa između Makedonaca na jednoj i Albanaca i Turaka na drugoj strani. Dok su pripadnici albanskog i turskog naroda, tj. muslimansko stanovništvo, tražili za svoje porodice (uglavnom decu) smeštaj na Kosovu, gde bi im osigurali ne samo školsku nastavu na albanskom jeziku nego i „bolje“ kulturne prilike, broj Makedonaca koji su odlazili u taj region bio je potpuno zanemarljiv. Nasuprot tome, odlazili su ili u bliže gradove (Kumanovo) ili u južnu Srbiju. Mujanović čak navodi i primere tadašnjih *fake news* koje su se pojavile u vezi sa tumačenjem uzroka i posledica protekle tragedije — npr. da je zemljotres bio Božija kazna ili da će se u obnovi i izgradnji stanova i objekata mnogo veća pažnja posvećivati makedonskim naseljima, dok će kuće u kojima žive Albanci i Turci ostati namerno nepopravljene. Sve to pokazuje da ni ti tragični događaji jednostavno nisu doveli do bitnijeg smanjivanja etnoreligijske distance i nepoverenja.

Zemljotres u Skoplju leta 1963. godine imao je i svoj međunarodni kontekst, koji je u mnogo čemu oslikavao položaj nesvrstane Jugoslavije i njenu specifičnu poziciju u tadašnjem sistemu međunarodnih odnosa. Tako Mujanović u tom delu knjige prati reakcije susednih zemalja od kojih su neke pružile značajnu humanitarnu pomoć, bez obzira na inače komplikovane ili čak zategnute odnose sa Titovom Jugoslavijom (Bugarska, Albanija). Pažnju posvećuje i angažmanu ostalih evropskih država i glavnih svetskih sila. Tu je autor uspeo da na osnovu konkretnih brojki pokaže razmere materijalne i finansijske pomoći sa Istoka i Zapada i da — i to je jedna od velikih prednosti njegovog istraživanja — stavi pojedine podatke u kontekst dugotrajnih vanjskopolitičkih odnosa. U tom pogledu su npr. zanimljiva Mujanovićeva kraća zapažanja vezana za reakciju de Golove Francuske: Pariz, za razliku od većine zapadnih zemalja nije zemljotresu u makedonskoj prestonici posvetio previše pažnje, i to upravo zbog prethodnog angažovanja Jugoslavije oko pitanja Alžira. Ali takav stav je ipak bio iznimka jer, iz globalne perspektive gledano, SFRJ je uspela nakon tragedije da privuče odgovarajuću pažnju svetske javnosti i pojedinih vlada i tako pridobije i vrednu finansijsku pomoć — kredite su joj odobrili ne samo SAD nego i Međunarodni monetarni fond; u obnovi grada su takođe učestvovali brojni strani stručnjaci, pa čak i radnici.

U drugom delu knjige Mujanović se bavi zemljotresom u Banja Luci i okolini do kojeg je došlo u oktobru 1969. godine. Na primeru prvih reakcija i preduzetih mera pokazuje da iako su jugoslovenske vlasti već imale iskustvo sa prevladavanjem tragičnih događaja u Skoplju, ipak su nastavile da u mnogo čemu i dalje potcenjuju tu vrstu opasnosti. Upravo zato su se i u slučaju Banja Luke preventivne mere pokazale kao neodgovarajuće. Osim toga, zemljotres je pogodio grad i njegovu širu okolinu u nekoliko navrata, i hladnije godišnje

doba je otežavalo traženje odgovarajućeg smještaja za stanovnike grada čije su kuće i stanovi bili oštećeni ili potpuno uništeni. Sve su to bili objektivni faktori koji su uticali na brzinu i efektivnost sveukupne pomoći i narednih akcija u Bosanskoj krajini. Tu autor ipak mnogo više pažnje posvećuje političkom i društvenom kontekstu tragedije. Detaljno prati pregovore između republičkog rukovodstva Bosne i Hercegovine i saveznog vrha, koji su trebali odrediti sistem i način finansiranja pružene pomoći. Mujanović je uspeo da na jedan vrlo zanimljiv i ilustrativan način pokaže krupne promene unutrašnjih jugoslovenskih prilika do kojih je došlo tokom šezdesetih godina. U prvom redu analizira zahteve bosanskohercegovačkih političara, koji su od federalnih organa i od ostalih jugoslovenskih republika i pokrajina tražili mnogo više angažovanja za nesrećnu sudbinu Bosanske krajine. Nije se radilo samo o pitanju finansija i količini materijalne pomoći nego i o ukupnom tretmanu spomenutog zemljotresa. Funkcioneri iz Sarajeva su tražili da se savezni organi prema njemu odnose na isti ili veoma sličan način kao prema tragediji u Skoplju, od koje je tada prošlo malo više od šest godina. Tom prilikom su spominjali i žrtvovanje naroda Bosanske krajine u Drugom svetskom ratu, u čemu ih je podržao i predsednik Tito. Na primeru svih tih burnih rasprava, koje su ponekad imale i javni karakter, autor je pokazao slabe tačke i kvalitativne promene unutar tadašnje jugoslovenske zajednice. Iako su i u ovom slučaju brzo usledile akcije za prikupljanje pomoći pogođenom regionu, savezna vlada je (isto kao političke reprezentacije ostalih republika i pokrajina) u prvom redu sagledavala ekonomske aspekte tragedije i ukupne troškove obnove. Tu, već od samog početka nejednaku političku bitku, bosanskohercegovačko rukovodstvo je na kraju izgubilo i faktički bilo prinuđeno da prihvati sporiji i mnogo skromniji sistem sanacije štete nego što su (s obzirom na iskustva zemljotresa u Skoplju) u prvom redu zahtevali. Mujanović je tako pokazao jednu od konkretnih posledica decentralizacije jugoslovenske države koja je dovela ne samo do veće samostalnosti pojedinih delova federacije nego i do sve jasnije otuđenosti između njenih naroda.

U zaključku knjige Mujanović nudi ne samo sažetak svog istraživanja nego i svojevrsnu komparaciju posledica zemljotresa u Skoplju i Banja Luci. Osim već navedenih podataka, spominje i glavne političke, ekonomske i društvene razlike koje je bilo moguće zapaziti između ta dva slučaja, i tako pokazuje do kojih bitnih promena je u Jugoslaviji došlo za samo šest i po godina. Nisu sve razlike, naravno, bile uzrokovane dinamikom razvoja jugoslovenskog društva — Mujanović isto tako navodi i mnoge druge (regionalne, istorijske). Sve to čini njegov tekst izuzetno zanimljivim i dragocenim naučnim prilogom „češke balkanističke škole“ koji će sada konačno imati priliku da upoznaju i istoričari sa područja skoro cele bivše Jugoslavije.